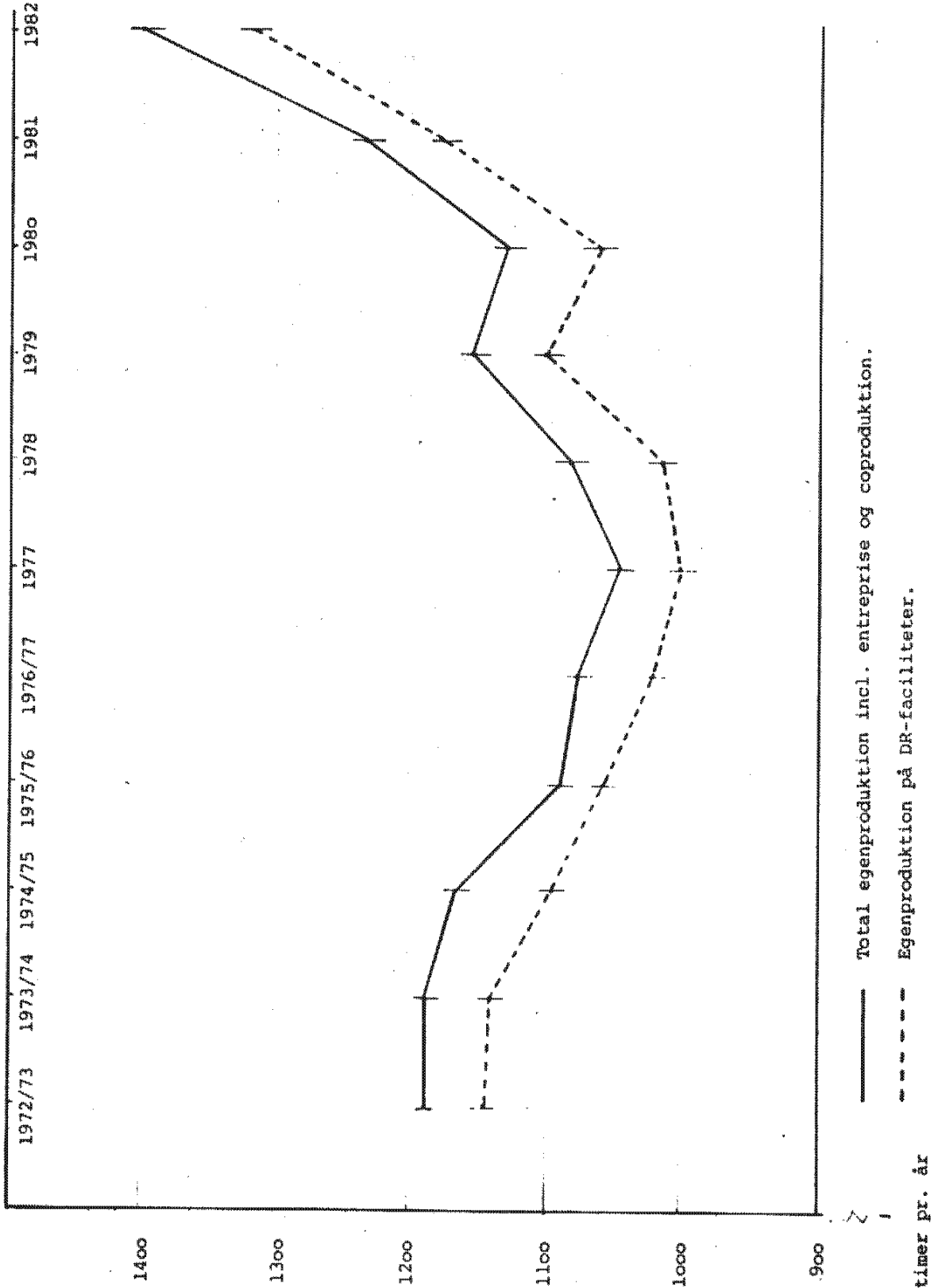

TVD-PS
1983-02-10/PV/1e

Grafisk fremstilling af udviklingen i egenproduktionen.

ANMELDELSER

Søren Kjørup: Hvorfor smiler Mona Lisa? - En bog om billeder og deres brug. København 1983. Gjellerup. 135 s., kr. 130.

Anmeldt af prorektor Gert Z. Nordström, Institutionen för Bildpedagogik, Konstfackskolan, Stockholm.

Den mest berömda bilden i västvärlden är Mona Lisa, målad av en av historiens mest omskrivna konstnärer, Leonardo da Vinci. Målningen är framställd i början på 1500-talet under en av de mest uppskattade konstepokerna, högrenässansen. Numera är den den främsta attraktionen på ett av världens mest besökta konstmuseer, Louvre-museet i Paris.

Men vad vet vi egentligen om Mona Lisa-bilden? Skulle vi kunna beskriva den utan att vi har den framför oss? Frapperas vi så av berömmelsen och ryktena om det gåtfulla leendet att vi inte ser vad vi kunde se eller borde se?

Se på bilden

Många av oss har naturligtvis lagt märke till att Mona Lisa befinner sig framför ett

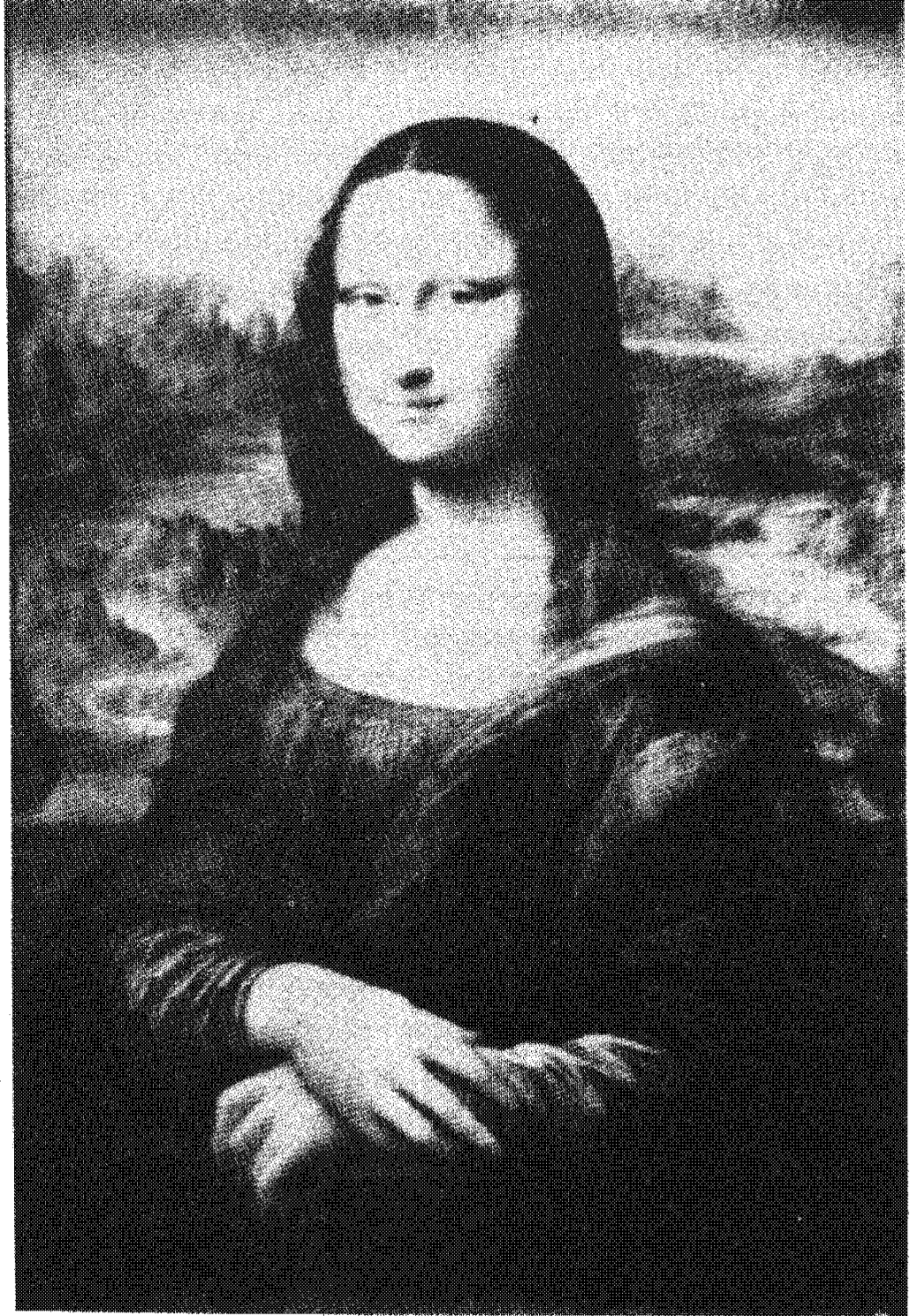
vidsträckt landskap. Sannolikt sitter hon i en rund karmstol som står på en inbyggd veranda, en s.k. loggia. Men många har säkerligen inte sett att det rör sig om två landskapsmotiv och inte ett. Det till höger om Mona Lisa stämmer inte överens med det som är till vänster. Och det rör sig inte bara om en topografisk skillnad. Vid närmare granskning lägger man märke till att horisontlinjen ligger på olika nivåer. Den till höger befinner sig betydligt högre upp på bilden än den till vänster. Och det märkligaste i sammanhanget; Mona Lisas ögon befinner sig över den vänstra horisontlinjen men strax under den högra.

Får då denna förskjutning i landskapsfonden någon betydelse för tolkningen av bilden i dess helhet? Ja, det menar i varje fall Søren Kjørup som tagit upp frågan i sin nya bok: *Hvorfor smiler Mona Lisa?* - en bog om billeder og deres brug (Gjellerup). Kjørup jämför Mona Lisa-bilden med den från perceptionspsykologin välkända och "omöjliga" stämgauffeln (Se bilden). I båda ändarna är stämgauffeln korrekt. Som en logisk helhet är den absurd. Skulle denna förbryllande jämförelse kunna ge oss svaret på det gåtfulla leendet? Kjørup antyder detta och som belägg för sin hypotes drar han fram en hel flora med gåtfullt leende renässanskvinnor. Men ingen av dem har trots sina outgrundliga ansiktsuttryck blivit särskilt omskrivna. Det bör alltså inte vara leendet i sig som frammanat den sibylliska fantasin kring Mona Lisa utan snarare leendet i den bildspråkliga syntaxen.

Om vi betraktar Mona Lisa med utgångspunkt från det vänstra landskapet (hennes ögon är då över horisontlinjen) får vi den blida och veka kvinnan. Som åskådare ser jag henne då en aning underifrån. Men med utgångspunkt från det högra landskapet blir det tvärtom. Mona Lisa ser plötsligt upp mot mig som betraktare. Hon är fortfarande betagande men betydligt mer demonisk och självmedveten. Även klippformationen bakom henne bidrager till detta uttryck.

Mona Lisa-bilden är betydligt mer raffinerad i sin sammansättning än bilden med den "omöjliga" stämgauffeln. Båda har emellertid det gemensamt att de förvirrar åskådaren på grund av sina motstridiga utsagor. Men i fallet med Mona Lisa är det perceptionspsykologiska greppet inte lika omedelbart tydligt. Vi upplever en spänning eller mystifikation men vet inte vad som förorsakar den. Kjørup avslutar analysen med några tänkvärda ord:

Mona Lisa smiler bl.a. ad alle dem der tror at de kender hende bare fordi de

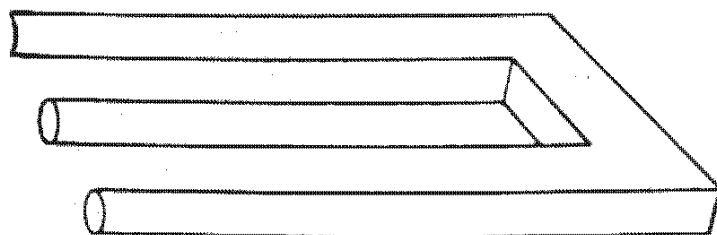

har set hende så mange gange, men som alligevel ikke har fået øje på noget så åbenlyst - skulle man tro - som hendes to landskaber. Så hendes smil bør minde os om at den første og vigtigste forudsætning for at forstå og opleve billeder er at se på dem, betragte dem energisk og bevidst. (s.15)

Jämföra bilder

En av Kjørups uppmaningar till alla bildtolkare är således: *Se på bilden!* Underförstått: tro inte att du sett en bild för att du sett den. Den andra uppmaningen han kommer med är: *Jämför bilder!* Upptäck och analysera likheter och skillnader. Som arbetsinstrument föreslår han här den polariserande bildanalysen. Han använder den också själv genomgående i boken.

4. Den -umulige- stemmegaffel.

Egentligen kommer Kjørup inte med något nytt när det gäller bildpolarisering men hans konkreta exempel belyser och fördjupar metodens möjligheter. I grunden bygger den på att upptäcka och undersöka motsättningar eller konflikter i eller mellan olika bilder. Men olika utsagor är knappast intressanta om det inte samtidigt finns något som förenar dem, knyter dem till samma tema. För det är temat som skall problematiseras och utsättas för analyser.

I Danmark vet jag att särskilt Lise Gotfredsen varit kritisk till den polariserande bildanalysen. En av hennes invändningar har varit att resultatet blir tillfälligt och ensidigt. Men det är en generell synpunkt som gäller all analys. Strängt taget borde en polariserande analys vara en större garant för ett pluralistiskt förhållningssätt än andra redskap för undersökning. Polarisering innebär ju att arbeta med motsatta

utsagor, något som länge räknats till både forskningens och demokratins mest givna spelregler. Den andra invändningen Gotfredsen gjort är betydligt intressantare. Hon menar att ikonografiska framställningar (även om de har likheter eller äger släktskap) från skilda tidsperioder eller kulturella sammanhang inte kan jämföras. Analysen blir ytlig. Detta påstående är under vissa omständigheter riktigt och bör därför uppmärksammas. Men risken för felgrepp förebyggs om varje bild (med sin speciella ikonografi) analyseras för sig innan den legitimeras för en problematisering inom ett gemensamt tema. Kjørup visar också gång på gång att metoden fungerar utmärkt. Temat om Lenin: "Lederen og de andre" är kanske det finaste exemplet. Men scenen från Eisensteins film Oktober 1927 ställd mot Peiro della Francescas kända uppståndelsemotiv från 1400-talet är också mycket givande. Att Lenin var "frälsare" visste vi väl förut. Men knappast att det var så påtagligt. Tydligen är viss ikonografi av den karaktären att den överlever revolutioner. Ja t.o.m. förstärks och konserveras av dem. Polariserande bildanalys behövs bl.a. för att finna svaret på sådana frågor.

6. *Den blide Mona Lisa.*

7. *Den dæmoniske Mona Lisa.*

Språksystem som snöper bildspråket

När det gäller de metodiska greppen i stort, att se på bilder och jämföra bilder, är jag enig med Kjørup. Jag imponeras också av hans språkligt-filosofiska ambition att noga reda ut saker och ting på bildområdet. Men när han systematiserar hamnar han också i komplikationer. Ett diskutabelt grepp är uppdelningen av den mänskliga betydelseproduktionen i tre skilda språksystem, nämligen *notationsspråk*, *verbalspråk* och *avbildningsspråk*. De två senare behöver knappast någon förklaring. Rubrikerna avslöjar innehållet. Den förstnämnda kategorin bör däremot kommenteras. Med notationsspråk menar Kjørup de enkla utsagor som ingår i exempelvis busslinjernas och hotellrummens nummersystem, trafiktecknen och de olika piktoqram som används för anvisningar i samhället. (Se exemplet på DSB:s store køreplan.) Han räknar också de musikaliska nottecknen till denna kategori.

I och för sig kan jag acceptera denna kategorisering i tre olika språksystem. Men den passar inte här, snöper bildspråket. Visserligen finns en viktig gräns som skiljer digitala tecken (ord, siffror, datatecken etc) från analoga, sådana som "liknar" något utanför sig själva. Men bildernas "likhet" med en verklighet är ändå frågan om ikoniska nivåer. Kjørup driver detta med bild-avbildning alldeles för långt. Han blir statisk när han ställer piktogram mot avbildning. Ingen av dessa poler är heller förtjänta av den uppmärksamheten. Den modernistiska konsten hamnar ju bl.a. utanför. Den struntar ofta i avbildning. Och jag menar också att reklamens bilder blir ohanterliga i systemet. Hur kan man klara detta med "bilden" i bilden? Jag tänker på de visuella troperna; metaforer, metonymier, symboler, allegorier etc. Avbildning och dokumentation blir här onekligen en andra hands sak. Detta skulle jag vilja se Kjørup utveckla närmare.

Massmediabilden och den yttre kontexten

Kjørups systematisering av den mänskliga betydelseproduktionen drar också med sig en annan komplikation. Uppspaltningen i notations- och avbildningssystem förringar kontexternas betydelse. Detta gäller inte den sociala kontexten, eller det Kjørup kallar "bilden i bruk". Här är han definitivt engagerad och har enligt min mening också bidragit med något väsentligt som dagens bildanalys höll på att

Piktogrammer

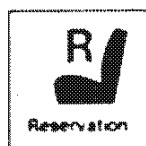
Information

Oplysning

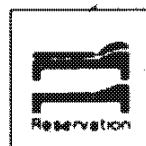
Billetsalg

Billetsalg

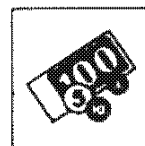
Reservation

Reservering

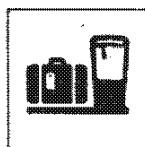
Reservation

Reservering

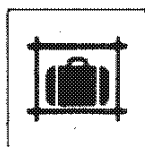
Veksling

Veksling

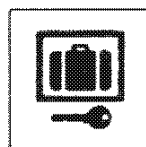
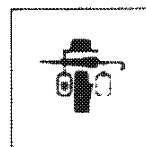
Rejsegods

Rejsegods

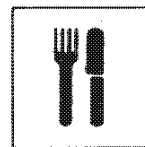
Garderobe

Garderobe

Opbevarings-
boksOpbevarings-
boks

Fundne sager

Fundne sager

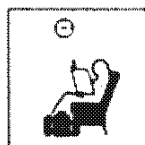
Restaurant

Restaurant

Ingen adgang

Ingen adgang

Ventesal

Ventesal

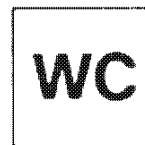
Herretoilet

Herretoilet

Dametoilet

Dametoilet

Toilet

Toilet

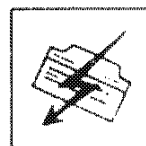
Telefon

Telefon

Post

Post

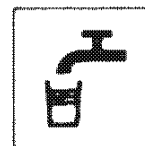
Telegraf

Telegraf

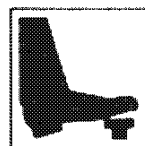
Vaskerum

Vaskerum

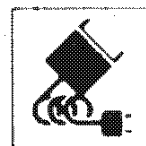
Drikkevand

Drikkevand

Tobakrygning
forbudtTobakrygning
forbudt

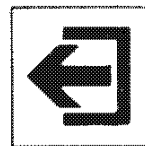
Vand

Vand

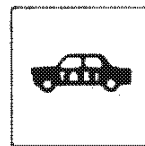
Stikkontakt

Stikkontakt

Kast ikke
noget udKast ikke
noget udHåndbagage-
vognHåndbagage-
vogn

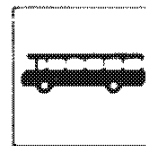
Udgang

Udgang

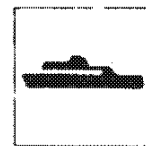
Taxi

Taxi

Rutebil

Rutebil

Færge Skib

Færge Skib

Lufthavn

Lufthavn

glömma bort. Bilden är något som brukas; till vardags i pedagogiska och vetenskapliga sammanhang. Men den yttre kontexten, till vilket vi räknar rubriker, bildtexter, andra bilder, ljud etc., får inte många kommentarer. Ändå vet vi att speciellt de massproducerade bilderna bara i undantagsfall uppträder ensamma och att deras betydelser ständigt utsätts från omgivande påverkan. Roland Barthes fann den yttre kontexten så väsentlig att han lancerade en speciell term för bild-text-analys, nämligen *förankring*.

Varför behandlar inte Kjørup den yttre kontexten? En anledning kan vara att ett sådant angreppssätt kommer i konflikt med avbildningsteorin (och notationsteorin). Avbildningsteorin kräver ett stabilt innehåll, inte ett som är starkt beroende av yttre faktorer. En konsekvens av min kritik blir också att Kjørup är mer inriktad på bilder, dvs klart avgränsade bildytor, än ett visuellt språk. Så gott som alla hans reklam- och annonsexempel är också inramade med en smal svart linje i boken. Jag tror inte det är någon tillfällighet. Alla nyhetsbilder är också berövade sin yttre kontext (Kennedy, Mussolini, Goebbles, Moshe Dayan, Nixon, Kefauver etc.). De är lyfta ur sitt konkreta sammanhang och in i boken. De har blivit bilder, ja nästan tavlor. Jag ser det som om Panofsky och Gombrich (konsthistorisk metodik) fått övertaget över Barthes och Eco (semiotik). Det är en viss nackdel när det rör sig om massmedieforskning.

På ett ställe i boken blir jag förvånad. Det gäller avslutningen på kapitlet om bildhistoria där Kjørup diskuterar nya bildmedier som film, video och TV. Här faller han in i den kulturkonventionella jargongen; den rörliga bilden är passiviserande. Kjørup jämför teatern med filmen. På teatern kan man, som individ eller kollektiv, visa förtjusning eller mishag. Man deltar i en gemensam upplevelse och man har i pauserna möjlighet att bearbeta sina intryck i samtal med andra. I den mörka biografen får man dålig kontakt med övriga åskådare och när man sedan kommer till busshållplatsen är allting så annorlunda att upplevelsen endast lever vidare som en dov tystnad (dump tavshed). Och ännu mer passiviserande är TV-föreställningen: ". . .nu kan snart sagt hele menneskeheden sidde på en og samme gang og glo på de samme levende billeder." Detta finner jag vara en beklagligt pessimistisk framtids-syn i en annars mycket intressant bok om bilder och deras bruk.

Mogens Meilby og Kim Minke: Når sandheden skal frem. Metoder i grundig journalistisk research. København 1983, Borgen. 320 sider. Kr. 194,00.

Anmeldt af: Maria Cuculiza, journalist

Der er sket det forunderlige, at Danmarks Journalisthøjskole er barslet med et forskningsprojekt, ovenikøbet et længe savnet og særdeles anvendeligt sådant. Det er ikke hyppigt, at der fra denne institution udkommer noget der blot kan minde om analytisk videnskabelig forskning i professionen journalistik og emnet medier. Det har man i udstrakt grad overladt til universiteterne.

Men nu er undtagelsen der bekræfter reglen kommet i form af en systematiserende grundbog om journalistisk research og dybdeborende journalistik. Der findes i forvejen meget få analyserende, problematiserende bøger på dansk om journalistik og indtil "*Når Sandheden skal frem - Metoder i grundig journalistisk research*" endelig fandt nåde for et forlags kritiske øjne fandtes der overhovedet ikke nogen om dybdeborende journalistik. Hvorfor man da også indtil nu må betegne størstedelen af de danske journalister, der beskæftiger sig med denne gren af det journalistiske arbejde som værende i høj grad autodidakte. Bogen som er en pionerindsats skal nok blive læst og igangsætte mange drømme og forhåbentlig også handling hos håbefulde, ambitiøse dybdeborende journalister in spe. En læsning som vil blive lettet af at bogen er velskrevet og prisværdigt let tilgængelig for såvel journalistelever, udøvende journalister som for medie- og avisfreaks. Den akademiske læser vil måske ved en gennemlæsning fra første til sidste side kunne irriteres over de mange gentagelser og undres over en vis grad af overkommentering, men det skal formentlig ses i lyset af, at bogen i høj grad er tænkt som en lærebog og opslagsbog for fagets udøvere, og at journalister i almindelighed og journalistelever i særdeleshed ikke er kendt som de mest disciplinerede læsere. Arbejdspresset og uddannelsesinstitutionens manglende teoretiske approach til faget efterfulgt af en intellektuel rastløshed har lært een lynhurtigt at skimme indholdsregistret for på den måde straks at finde frem til det relevante kapitel og droppe resten uden smålig skelen til, om der i bogens øvrige kapitler gemmer sig noget brugbart. Forhold som ganske givet er bogens to forfattere og lektorer ved Journalisthøjskolen Kim Minke og Mogens Meilby særdeles bekendt. Det er lykkedes de to lektorer at gennemføre en systematisering af den dybdeborende journali-